

YENİ TURAN VE AYDEMİR ROMANLARINDA TURAN KAVRAMINA İLİŞKİN SOSYOLOJİK DEĞİŞKENLER

Dr. Yeliz OKAY*

ÖZ: Meşrutiyet'in yeniden ilanı (24 Temmuz 1908) ile başlayan dönem, toplumsal çözülmenin ivme kazandığı ve sosyal yaşamda toplumu oluşturan unsurlar arasında ayrışmaların en belirgin biçimini aldığı süreç olarak görülebilir. Milli kimlik bilincinin Osmanlılık kimliğinin önüne geçmesi ve Batı tesirindeki aydınların bir kısmının kendi kimliğine yabancılaşması ve Türçülük / Turancılık düşüncesini toplumsal yapı için tehdit olarak algılaması toplumsal çözülmeye yol açtı. İmparatorluğu kurtarmak için aydınlar tarafından çare olarak düşünülen fikir akımlarından biri olan Türçülük ideolojisi, Sosyoloji disiplininin kurucusu Ziya Gökalp tarafından doktrin biçimine dönüşmüştür. Ziya Gökalp'in bilimsel olarak şekillendirdiği fikir başta Ömer Seyfettin olmak üzere dönemin edebiyatçılarının eserlerinde geniş biçimde işlenen konulardan biri olmak suretiyle özellikle gençler arasında Türçülük / Turancılık çevresinde örgütlenmeye yol açarak kamuoyu oluşturur. Dönemin edebi eserleri, sosyolojik bakış açısı ile incelendiğinde gerek İstanbul gerek Anadolu'nun toplumsal sorunları ve öngörülen çözümler gözlemlenebildiği gibi Türk Dünyasında Rusların kimliksizleştirme politikalarına maruz kalan Türklerin toplumsal ve siyasal sorunları yanında ekonomik sorunlarına çözüm bulma Turan coğrafyasında Türk Birliğini kurma düşüncesi yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Türçülük, Turancılık, edebiyat sosyolojisi, Türk dünyası birliği.

Sociological Factors Concerning Turan Concept in Yeni Turan Aydemir Novels

ABSTRACT: The period beginning with the re-declaration of the constitutional monarchy (July 24th 1908) can be seen as the process where social dissolution gained momentum and where disintegration among elements of the social life that constitute the society reached its most clear form. The fact that consciousness about national identity took precedence over the Ottoman identity and some part of enlightened people under the influence of the West and alienated with their own identity and perceived the Turkism/Turanism as a threat for the social structure caused the social dissolution. The idea that Ziya Gökalp formed scientifically, gained popu-

---

* ylzakn@gmail.com

Gönderim Tarihi: 02.05.2019 Kabul Tarihi: 17.05.2019

lar support and urged young people to organize around the Turkism/Turanism thanks to being one of the subjects that were largely handled in the works of the men of letters of the period, particularly Ömer Seyfettin. If we analyze the literary works of the period from a sociological perspective, social problems of Istanbul and Anatolia and related solution suggestions as well as social and political and also economic problems and solution suggestions of Turkish people suffered by disidentification policies of Russians and the idea to establish a Turkish Union in the Turan region can be observed.

Keywords: Turkism, Turanism, literature sociology, union of Turkish world.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü toplumsal yapısı, Osmanlı kimliği olarak ifadesini bulduysa da Osmanlı kimliğini benimseyen ve Osmanlı olarak yaşayan tek unsurun Türkler olduğu bir gerçektir. Bu durum özellikle Trablusgarp ve Balkan Savaşlarında hızla başlayan toplumsal çözülme ile sosyal hayatın içinde daha belirgin görünüm kazanmıştır. Ulus devletlerin inşası sürecinde siyasal ve sosyal hayat içinde ortaya çıkan ayrışmalar, toplumsal yaşamda gündelik hayatı olumsuz etkilemekle kalmamış, yıllarca Türklerle bir arada yaşayan diğer etnik grupların ayaklanması ve Avrupa'daki uzantılarının desteği ile siyasî, sosyal ve ekonomik alanda İmparatorluğun çöküşünü destekleyen tutumlar sergilemelerine yol açmıştır. Osmanlı kimliği taşıyan Türk aydını, özellikle Rumeli'de toprak kayıpları ile başlayan sürece ve toplumsal yaşam içinde alınan hasara sosyoloji temelli düşünce akımları ile çareler aramış ve Osmanlılık, Batıcılık, Türkçülük, İslamcılık görüşleri doğrultusunda benimsedikleri toplumsal değişkenler ile siyasal görüşlerini inşa etmişlerdir. Bu anlamda Ziya Gökalp'in önderliğinde Selanik'te İttihat ve Terakki'nin resmî ideolojisi olarak ortaya çıkan Türkçülük düşüncesi, *Yeni Lisan* ve *Yeni Hayat* görüşü, kısa zamanda Ziya Gökalp'in yanı sıra Ömer Seyfeddin, Ali Canip Yöntem gibi isimlerin *Genç Kalemler* çatısı altında toplanması ve hareketi gençlik hareketine dönüştürmesi sayesinde geniş kitlelere yayılmıştır.

Bu anlamda günümüz araştırmacıları dönemi kendi sahalarının imkânları ile ele alırken karşılıklarına bir başka seçenek olarak da disiplinler arası perspektifin sunacağı olanaklar çıkmaktadır. Tarihsel bir olayın sosyolojik neticelerini ele alırken dönemin kendi sözünü söylemiş sosyologlarının yanı sıra günümüz araştırmacısı için belge niteliğindeki edebî metinlerin verileri de oldukça önemlidir. Sosyolog kimliği ile Ziya Gökalp'in toplumsal sorunların çözümü olarak inşa ettiği Türkçülük fikrinin doktrinden yani kuvveden, fiile dönüşmesini sağlayan faktör, hareketin içinde yer alan başta Ömer Seyfeddin olmak üzere Ali Canip Yöntem, Halide Edib Adıvar ve Müfide Ferid Tek gibi kamuoyu oluşturma yetisine sahip önemli kalemlerin varlığıdır. Bir anlamda sosyolojik görüş doğrultusunda inşa edilmesi tasavvur edilen toplumsal yaşam ve kimlik gibi değişkenler, edebiyatın imkânları ile geniş kitlelere yayılarak sosyal gerçekliğe dönüşmüştür. Bu çalışmanın sınırları

lılıkları bağlamında ele alınacak olan edebî metinler kaleme alındıkları dönemin toplumsal ve siyasal durumunu fotoğraf nesnelliğinde günümüz okuruna yansıtırken, kendi dönemi içinde Türkçülük/Turancılık ideolojisinin inşa ettiği *Yeni Hayat* içinde *Turan* idealinin toplumsal anlamda gerek Türkiye coğrafyası gerekse uzak coğrafyalarda yaşayan Türkler (Türk Dünyası) için öngörülen birliğin sosyolojik yansımalarını içermektedirler.

1. Doktrin Olarak Türkçülük ve Turancılık

Meşrutiyet Dönemi (1908-1918) Osmanlı toplumsal yapısında siyasal ve sosyal olaylar neticesinde meydana gelen gerilimler, toplumsal değişme bağlamında ele alınacak sonuçlar doğurmuştur. Türkçülük fikri bu sonuçlardan hareketle dilde sadeleşme ve hayatın her alanındaki yeniliklerden hareketle aydının halka doğru yönelmesi esasını benimsemiştir. Ziya Gökalp'ın *Turan* düşüncesi siyasî, sosyal, ekonomik coğrafi nitelik taşımakla beraber dönemin Osmanlı sınırlarını aşarak "Türk Dünyası" kavramına karşılık gelen dil ve kültür birliğine dayalı kültürel milliyetçilik çatısı altında inşa edilmiş büyük 'Türk Birliği'ne işaret eder. Bu anlamda Ziya Gökalp'ın sosyolojik görüşlerini ifade ederken kullandığı *Kızıllema* ve *Turan* kavramları, Türkiye coğrafyasından hareketle tüm dünyadaki Türklerin kültürel, siyasal ve sosyal olarak *Turancılık* görüşü ekseninde ortak hareket etmelerine karşılık gelmektedir. Ziya Gökalp, *Türkçülük* akımı içinde *Turan* ülkesinin efsanevi geçmişiyle kahramanlarını yücelten, bir özlem ve ülkü odağı olarak Turan kavramını popüler hale getiren şiir ve destansı öyküler kaleme almıştır (Özdoğan, 2002: 395). Azeri Türklerinden, Bakü ve Tiflis'te Ahmet Ağaoğlu ile birlikte çıkardığı gazete ve dergilerle Türkçülük akımına yön veren, Türk-Macar Dostluk Derneği üyesi, İttihat ve Terakki kurucularından ve Türk Ocağının faal üyeleri arasında yer alan Hüseyinzade Ali Turan etkisinde kalarak yazdığı bilinen (Özdoğan, 2002:395) *Turan* şiirinde "Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e, ne Türkistan; / Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan" (Gökalp, 1976: 9) mısraları ile iç siyasetin seyri ve diğer sosyolojik gerçekler nedeni ile ütopya olarak kalacak olan idealin sınırlarını ortaya koyar.

Meşrutiyet dönemi siyasî ve sosyal koşulların sonucunda ortaya çıkan meseleleri ele alırken *Turancılık/Türkçülük* düşüncesinin bugün edebiyat sosyolojisinin imkânları ile analiz etmeyi olanaklı kılan Millî Edebiyat sürecini teşekkül ettirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle Ömer Seyfeddin'in kalemi bu anlamda bir idealin sosyolojik bir fikir hareketinden gençlik hareketine dönüşmesinde etkileri günümüzde yapılan çeşitli araştırmalarda ortaya konmaktadır. Düşünce hareketi içinde yer alan ve *Turancılık/Türkçülük* görüşünün kamuoyunda yaygın ve hâkim kılınması için tezli romanlar, öyküler ve şiirler yazan diğer edebiyatçılar da edebiyat tarihi içinde değerlendirilmektedirler. *Turan* mefkûresi o günün koşullarına bugünün perspektifinden bakıldığında öncelikle çözülmekte olan toplumsal yapı içinde varlığını sürdürme mücadelesi veren Osmanlı kimliğindeki Türklerin millî kimliği inşası ile bir arada millet olarak var olmasını sağlamayı hedeflemektedir. Batı'nın tesiri ile ekalliyetlerin ihanetlerinin yol açtığı toplumsal çözülme ve Batılılaşma yanlısı aydınların halktan kopuşu ve edebiyatın veya sanatın toplumsal

fayda işlevinin aydınlarca göz ardı edilmesi beraberinde kültürel bellek afa- zisine yol açmıştır. Bu nedenle kültürel kodları geri çağırarak ve millî kültür çerçevesinde milli kimliği inşa etmek üzere edebiyatçılar, Türk toplumuna bir anlamda yeniden mücadeleci ruhu kazandırmak üzere destanlar, halk şiir- leri, efsaneler, menkıbeler gibi halkın kültürel belleğini oluşturan lirik sözlü kültür ürünlerinden faydalanarak tarihi olayları hatırlatacak kurgular etrafında dönemin modern edebî türlerinin ilk örneklerini verdiler. *Turan* dünyasının kültürel birlikteliğine de çağrı yapan bu eserlerden ikisi Halide Edib Adıvar ile Müfide Ferid Tek'e aittir. Konu bakımından iki eser birbirinden idealin iş- lenişi ve karakterlerin kurgulanışı bakımından farklılıklar göstermektedir. Aydemir ütopyik ve tezli, Yeni Turan tezli olması itibarı ile sosyolojik anlam- da dönemin toplumsal yapısını yansıtmaya itibarı ile oldukça önemli iki ro- man olarak yorumlanır.

Edebiyatın sosyolojik imkânı, toplum sorunlarının incelenmesi, açık- lanması ve yorumlanmasında edebiyatın göz önünde bulundurulması (Alver, 2006: 11) gerektiğinden hareketle öncelikle Halide Edib'in *Yeni Turan* ro- manı ele alındığında iki yönü ile dikkati çeker.

Ziya Gökalp'ın *Türkçülük/Turancılık* doktrini tesiri ile kaleme alınan roman, yeni toplumun yaşamın her alanında yeniden yapılandırılmasını ideal olarak okura aktarır. Gökalp'ın *Turan* kavramına bakışından farklı olarak id- eal ekseninde Osmanlı kimliğini taşıyan Türk halkının kendi ülkesi sınırları içinde Türk dünyasından bağımsız ele alınması ve sadece *Yeni Hayat* görü- şünün idealize ettiği toplum modeli nedeni ile değildir. Halide Edib ise, dö- nemin diğer düşünce akımı olan Prens Sabahattin çıkışlı *adem-i merkeziyet* görüşü, Ziya Gökalp doktrini olarak ortaya çıkan *Türkçülük* ve yeniden bi- çimlenen *İslamcılık* görüşünün sentezi niteliğinde bir toplum ideali kaleme alır. İnci Enginün, Halide Edib'in *Yeni Turan* romanı ile ilgili değerlendiri- mesinde, yazarın kimliği ile sosyolojik kökenli fikir hareketlerini algılayışı arasındaki ilişkiye dikkat çeker ve Halide Edib'in Osmanlı'nın çok uluslu yapısı sürerken, sağlam ve aşırı bir Türk milliyetçiliğinin inşa edilebileceğine inancının kökeninde yetişme tarzındaki Anglo-Sakson tesirin yattığını ifade eder (Enginün, 1978: 129). Enginün, romanda "adem-i merkeziyet" fikrinin müdafaa edilmesiyle beraber *Türkçülük/Turancılık* görüşü ile sentezlendiğini vurgular. *Yeni Turan* Osmanlı İmparatorluğu içinde Türklüğe ve Türk Hâki- miyetine dayanan yeni bir uyanış ve devlete yeni bir ruh ve şekil verme an- lamında kullanılmış olup (Enginün, 1978: 129), sosyolojik olarak dönemde cereyan eden fikir akımlarının sentezi niteliğindedir. Gerek olay gerek mekân gerekse kişiler ölçeğinde tasvirlerde ve anlatımda sanatsal kaygıdan çok me- saji ön plana çıkararak Halide Edib, bu anlamda Müfide Ferid Tek'in *Aydemir* romanında olduğu gibi sosyal ve ideolojik bir meseleyi sosyolojik olarak tez biçiminde okura yansıtmaya edimi sergilemiştir. Halide Edib, *Yeni Turan*'da, *Türkçü/Turancı* görüşün mensubu olarak tasvir ettiği Kaya ve Oğuz ile *Yeni Turan*'ın diğer mensuplarını idealist, teşkilatçı ve gerek düşünce yapıları ge- gerekse görüntüleri ile ideallerinin sembol karakterleridir. Halide Edib, roman- daki karakterlerin gerek gençlere *Türkçülük/ Turancılık* görüşü gerekse bu

ülkünün ideal toplumsal yaşamı tesisi konusunda verdikleri seminerlerde ve Anadolu şehirleri başta olmak üzere mahallelerde kadınlar ve çocuklar için kurdukları hem sosyal hem de dinî eğitim veren mekteplerde verdikleri eğitimler ile ideal toplumu inşa edeceklerini okura aktarmaktadırlar. Halide Edib, yeni toplum ve yeni hayat inşasının bir diğer anlamda toplumsal değişimin başlangıç noktası olarak çocukların, gençlerin ve kadınların eğitimi ile olacağı görüşünü *Yeni Turan*'da okura aktarır. Kadın, Türk romanında ilk defa aşk ve aile kadını olmanın ötesine geçer (Enginün, 1978: 130).

Toplumsal hayat içinde siyasal düşüncelerinin gerektirdiği eylemleri ile var olan birey olarak okura savunduğu ideolojik görüş temsili bir karakter olarak sunulur. Romanın diğer başkahramanı olan idealist ve politik kimlik özellikleri ile okura tasvir edilen Oğuz'un, ilk kez karşılaştığı teyzesinin kızı Kaya'yı Batılılaşmanın tesirinde kimliği şekillenmiş İstanbul kadınlarından farklı görmesi ve yorumlaması ile durum betimlenir. Oğuz, İstanbul kadınlarını, sosyal hayat içinde kendi kültürüne yabancılaşmış, işsiz, maksatsız, milliyetsiz, süslenmiş bir kukla (Adivar, 2018: 48) olarak yorumlar. Bir anlamda kadının batılılaşmanın tesiri ile kaybettiği değerleri ve görünümünü eleştiren Oğuz'un düşünceleri eski-yeni, alaturka alafranga çatışmasının görünümüleri biçimindedir. Oysa Kaya idealleri doğrultusunda hayatına yön vermiş kendini toplumu eğitim yolu ile yeniden inşa etme ülküsüne vakfetmiş, çocukları eğitmek için evini mektebe çevirmiş ve köyün gençleri ve halkı tarafından benimsenmiş ana ve abla görünümünde kadın tipi olarak Oğuz'un karşısına çıkar. Kaya'nın verdiği dersten yansıtılan kesit Anadolu sınırları içinde *Turan* ülküsünün inşası için uzun ve zorlu bir yolculuğun gerektiğini anlatan zorlu ama imkânsız olmayan bu yolculuğun sonunda toplumun değişmesinin ve ülkünün inşasının mümkün olduğunun belirtildiği ifadeler içermektedir. (Adivar, 2018: 130-131). Kaya'nın alafranga kadınlardan farklı olarak ideali ve inancı ölçüsünde hayatını düzenlediğine dair diğer ayrıntılar da Paşa ile Oğuz'u kurtarmak için yaptığı mecburî evlilikteki yaşamında da teşkilatçı kimliğinin yerini yine ülküsü gereği toplumsal fayda gözeten mahalledeki fakiri ve kendisine fakir olduğu bildirilen uzak yerlerdeki fakiri koruyan ve ihtiyacı ne ise teminine uğraşan, sade görünümlü içinde bulunduğu evlilikle edindiği toplumsal statüyü kabul etmeyen tavır içinde tasvir edilmiştir. Romanda dikkati çeken bir diğer yön ise İttihat ve Terakki'nin toplumsal yaşamı değiştirmek ve kültürel kodlarına halkı ve aydınları döndürmek üzere eğitim esası ile örgütlenmesi, *Yeni Turan*'a katılan kadın ve gençlerin ideal toplumu inşa etmek üzere bir araya gelerek halk mekteplerinde, salonlarda, yardımseverler derneklerinde ve diğer örgütlenme imkânı buldukları yerlerde Millî Edebiyatın olanakları ile eserlerini kaleme alıp fikri yaygınlaştırmak ve kamuoyu oluşturmak için çıkardıkları gazetelerde, el broşürlerinde yaptıkları yayınlar ile temsil edilir. Bu anlamda Prens Sabahtin'in toplumsal yapıyı değiştirmek ve ideal toplumu ortaya çıkarmak için terbiyeyi yöntem olarak işaret eden görüşlerinin izlerini *Yeni Turan*'da gözlemlemek mümkündür.

Müfide Ferid Tek ise *Aydemir* romanının ideolojik örüntüsünü 'Türk Dünyası Birliği' mefkûresi üzerinden şekillendirmektedir. Bu noktada bir

ideoloji perspektifinden tezli roman örneği sunan Halide Edib, toplumun *Yeni Turan* görüşü ile yeniden inşasında lisan, millî kültür ve millî kimlik esasları ile konuyu biçimlendirip, meseleyi maarif meselesi olarak temelde yorumlarken Müfide Ferid Tek, Türkiye dışındaki Türklerin birliğini ele alarak konuyu detaylandırırken toplumsal yapıda olumlu yönde mefkûreye uygun değişiklikte başka sosyolojik değişkenlere de vurgu yapıyor. Bunlardan cehalet, maarif, alafrangalaşmanın toplumsal yapıda bıraktığı tesir gibi sosyal yaşamın ve kültürel belleğin afaziye uğramasına bağlı nedeneler yanında iktisadi nedenleri de ifade ediyor. Bu anlamda *Yeni Lisan Hareketi*'nin yaşamın tüm alanında köklü bir inkılap diyerek Türk dünyasında ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun diğer yerlerinde millî iktisadın inşasına önem veren Ömer Seyfettin ve Ziya Gökalp'ın düşünceleri akla geliyor. *Aydemir*'in kahramanı Demir Bey'in Türkistan'a doğru yola çıkma kararını bir anlamda duygusal nedenlerle eleştiren Hazin, İstanbul ve Anadolu'da Türklüğün yükselmesi için çalışmak yerine maddî imkânsızlıklar içinde perişan durumdaki Türk köylüsü ve çocukları için Anadolu'da çareler üretmek yerine, Şark Türklerine Anadolu'dan başlayan toplumsal değişim sayesinde örnek olmak yerine Türk Dünyası birliğine yolculuğa anlam verememektedir ve Demir'i eleştirmektedir. Demir, İstanbul'da yabancılaşma ve alafrangalık nedeni ile toplumsal yapıda meydana gelen *İstanbul'un fikir, Anadolu'nun duygu sefaleti* (Adıvar, 2018: 14) olarak tanımladığı toplumsal sorunların varlığını kabul etmekle beraber fakirlik, hastalık, ibtidai toplumsal ve ekonomik yaşam gibi millî sefalet diye adlandırdığı sosyal sorunlar altında millî iktisat görüşünün ve politikasının yokluğunu gördüğünü belirtir.

Rüşvet, devlete borçlanma, küçük sınıfların ölmesi, bilimsel gelişmenin sağlanamaması, toplumun her kesimine eşit sağlık ve eğitim imkânlarının götürülememesi gibi problemlerin temel kaynağını milli iktisat politikasına sahip bir devlet anlayışının olmamasına bağlayan Demir Bey, Anadolu'nun hastalığının, sefaletinin ve cehaletinin çaresi olarak devletin milli iktisat görüşünü inşa ederek Anadolu'da eğitim ve imar faaliyetlerine başlanması gerektiğini vurgular. Sosyal problemlerin iktisadî temelli nedenlerini vurgulayan Demir Bey, bu problemlerin çözülmediği takdirde milliyet, vatan ve Türklük bilincinin halk içinde uyanamayacağını toplumsal değişimin ütopyadan öteye geçemeyeceğini ve buradan hareketle kendi öz vatanında bağımsız olan Türkiye Türklerinin er geç toplumsal ilerleme kaydedebileceğini ancak Şark ve Şimal Türklerinin esaret altında oldukça bunu asla gerçekleştiremeyeceğini ifade eder.

2. İdealize Edilen Toplumun Gündelik Yaşam Görünümleri:

Aydemir ve *Yeni Turan* romanlarını kendi dönemi için önemli kılan özellikler şüphesiz ideal toplum, millî kimlik inşası için izlenecek yol konusunda iki kadın yazarın cesaretle dile getirdiği görüşler ve ütopyik toplum modeli tasavvuru olmasından kaynaklıdır. İki roman aynı tezi farklı bakış açıları ve yönleri ile ele alıyor olmaları nedeni ile dönemin basınında çıkan değerlendirme ve eleştiri yazılar iki romanı mukayese eden bir tutumla kaleme alınmıştır demek yerinde olacaktır. Ömer Seyfeddin, *İnci* adlı kadın der-

gisinde kaleme aldığı yazıda iki romanı da ele alarak değerlendirmeler yapar. Yazar, “*Bizim son asırdaki en ciddi inkılabımız -ki içtimai bir harekettir-, yani milliyet cereyanı en büyük kahramanlarını yine kadınların arasından buldu. Büyük Edib Halide hanımın romanı Yeni Turan istikbalimizin tarihidir*” der. Ayrıca *Yeni Turan* hikâyesini tezi itibarıyla Türk milliyetçiliğinin İncil’i nitelemesi yapar. Turancılık ülküsü doğrultusunda kaleme alınan romanın millî lisan ve millî kültür üzerine inşa edilecek yeni millî hayatın ifadesi olduğuna vurgu yapan yazar, Müfide Ferid Tek’i de *Aydemir* romanı nedeni ile ülküsünü romantik bir ruhla ifade etmesi yönüyle över ve roman kahramanı Demir Bey’in insanî yönü ağır basan bir idealist, adeta bir milliyet misyoneri olarak fedakârca çalışırken tasvirini topluma örnek olacak kimliğin roman üzerinden inşa edilmesi olarak yorumlar (Seyfeddin, 1919: 11). Fuad Köprülü de iki roman hakkında kaleme aldığı yazısında, Türklerin millî hakkını savunan tezi ileri süren ilk romanın Halide Edib tarafından yazılmasından sonra Türkiye dışı Türk dünyasında yaşayan Türklerin ortak kültürü olduğunu ve arada kardeşlik bağları bulunduğu görüşünü ifade eden ikinci tezli romanın bir kadın tarafından yazılmasını, ‘bahtiyar bir tesadüf’ olarak niteler. (Köprülü, 1919: 27-28.) Ramazan Kaplan da *Aydemir* ile ilgili kaleme aldığı yazısında edebiyat ve düşünce hareketi olarak Türkçülük ideolojisinin edebiyatçılar ve edebiyat üzerindeki tesirine değindiği bölümde 1913 yılında yayınlanan *Yeni Turan* ile 1918’de yayınlanan *Aydemir*’in akımın ilk roman örnekleri olduğunu belirtir (Kaplan, 1990: 32-34).

Bu çalışmada da bu iki romanın bir anlamda birlikte değerlendirilmesi aynı idealden hareketle kaleme alınmış olmalarının yanında idealin inşa etmek istediği toplumun siyasal anlamda düşünsel köklerine çok yönlü değinmiş olmaları ve tahayyül edilen toplumsal yaşamın her alanda görünümünün yansıtılmış olması itibariyledir. Her iki yazar da romanda mevcut toplumsal hayatın ve toplumsal yapının tasvirini eleştirel olarak değerlendirdikten sonra inşa edilmek istenen toplum ya da dönüştürülmek istenen toplumsal düzenin fikrîsel ve sosyal esaslarını *Türkçülük/Turancılık* ideali ölçeğinde ifade eder ve bunun yönteminin yine doktrinin gereklerinden yola çıkarak okura tez olarak sunarlar. İki romanın olay çerçevesinde farkı *Aydemir*’de *Turan* ülküsünde Türk Dünyası birliği tezi ortaya konurken *Yeni Turan* romanında Türkiye coğrafyasında Turan ülküsünün inşası toplumun dönüşümü olarak verilir. İkisinde de idealist kadın ve erkeklerin toplumu ve birliği birlikte inşası söz konusudur. İki romanın kahramanları da toplumsal mefkûre uğruna bireysel kimliklerinden ve taleplerinden vazgeçmiş idealistlerdir.

Yeni Turan romanında millî lisan ve kültür üzerine inşa edilecek toplumun içinde kadın ve erkek görünümünün ve gündelik hayatının nasıl olması gerektiği eski-yeni, alaturka-alafranga çatışmasından hareketle okura yansıtılmaktadır. İdealinin öngördüğü yaşamı benimseyen Kaya tipi köklerinin ve kimliğinin Türk olduğunun bilincinde kişisel zevklerinden ve hayatından vazgeçmiş topluma kendini vakfetmiş bir kadın olarak tasvir edilmiştir. Kaya, Oğuz’a beslediği kadınca romantik hislere rağmen ülkünün gerçekleştir-

şebilmesi için hapse düşmüş olan davanın siyasî lideri kabul edilen Oğuz'u kurtarmak için kendinden yaşça büyük Paşa ile evlenmeyi kabul eder. Aktif, teşkilatçı yaşamından vazgeçse de toplumsal fayda kimliğinden vazgeçmeyen Kaya, Paşa'nın bildiği ismi olan Sabiha'nın kullanılmasını reddeder. Türk ismi olan Kaya'yı gündelik hayat içinde kullanmayı sürdürür. Paşa ile evlenmesinden dolayı edindiği statüyü şiddetle inkâr eden Kaya evde çalışanların Türk olmasında ısrarcıdır ve batı müziğini temsil eden piyanoyu çalmayı bilmesine rağmen Paşa'nın bu konudaki taleplerini geri çevirir (Adıvar, 2018: 70). Yine gündelik hayatını inandığı değerler doğrultusunda sürdüren Kaya, yakın çevresinde ne kadar eğitime muhtaç aynı zamanda fakara varsa bazen dikiş dikerek bazen eğitim vererek yardımcı olmayı sürdürür. Alafranga kadınların okuduğu çeviri romanlar yerine gündelik siyasî haberler içeren gazeteleri takip etmeyi sürdürür. Eşinin kendine hediye ettiği elmas takıları alafranga kadınlardan farklı olarak takmayı reddeder (Adıvar, 2018: 65). Ayran yerine kımız içmek konusunda ısrarcı davranır. Fransızca şarkılar yerine *Turan* türküleri dinlemeyi tercih eder ve ne alaturka ne de Arap tesirindeki kadın gibi giyinir. Giyimi de ortak millî kültürün ifadesi kıyafetlerdir. Sağlığı bozulduğunda tebdil hava için eşi ile Avrupa'ya gittiğinde dahi Batı kültürünün tesirinden uzak kendi anlayışı çerçevesinde giyinir ve kültürel etkinlik olarak operaya gidilmesinden rahatsızlığını bu gezi yerine Anadolu'da konfordan uzak bir köyde dinlenmeyi tercih edeceğini ifade ederek geziyi yarıda bırakır ve döner.

Osmanlı kimliği yerine, Türk kimliğini benimsediğini her fırsatta eşine ve çevresine vurgulayan Kaya ile Batılı zevkleri olan bir anlamda dönemin popüler kültürünün şekillendirdiği kimliğe sahip üvey kızı Vedia, romanda *Yeni Turan* kadını ile *Yeni Osmanlı* kadının temsili ve alaturka-alafranga çatışmasının gündelik hayattaki temsilleri olarak verilmiştir. *Yeni Turan* kadını Kaya'nın gösterişsiz modanın yarattığı kültürden uzak Türk-İslam kadını sentezindeki tasvirinde evlendikten sonra sadece çarık yerine iskarpin giymesi bir değişikliktir. Hamdi Paşa, Avrupa'dan yeğenine yazdığı mektupta *çarık yerine sade iskarpin giyse de, siyah ipek cübbesi ile beyaz krep döşin örtüsünü çıkarmaz* (Adıvar, 2018: 17) diyerek serzenişte bulunur. Ayrıca Kaya, toplumun yaşamın içinde her alanda yeniliğin eğitim yoluyla sağlanabileceğine inanan Halide Edib tarafından öğretmen kimliği ile okurun karşısına çıkar. Gündelik yaşam içinde formel ve informal nitelikli eğitim veren Kaya, *Yeni Hayat* görüşünün mücadeleci ve erkeğin yanında yaşam mücadelesi veren, dava arkadaşı konumunda Türk-İslam çizgisinde idealist kadın olarak örnek ve öncü kişiliktir. Kaya *Türkçülük* ideolojisinin savunucusu idealist tip olarak Değirmendere'de yaşadığı muhitte çeşitli yardımlarla halkın sevgisini ve güvenini kazanmış ve gündelik yaşamları içinde eğitimci ve onları yaşadıkları ortamı ve nihayetinde memleketlerini düzenleyen, iyileştiren, boş gezmekten kurtaran ve amaç sahibi yapan idealinin öngördüğü biçimde *erkeklerle temiz çalışkan bir arkadaş, çocuklara ve memlekete bir ana ve mürebbi* (Adıvar, 2018: 23) olarak tasvir edilmiştir. Gündelik hayat içinde kendi varoluşlarından uzaklaşmış ülküleri, ütopyaları için her türlü fedakârlığı yapmış olan Oğuz ile Kaya, adeta romanda cinsiyet farklılığı kav-

ramını toplumsal yaşam içinde görünmez kılmıştır. Oğuz'un ölümüne kadar Kaya kişisel hisleri ile değil idealinin onda yarattığı hisler ile tasvir edilmiştir. Tüm öfkelerini ve sevgisini vatan ile ilgili olarak ifade eden Kaya ilk defa Oğuz'un ölümüne zemini hazırlayan görüşleri nedeni ile Hamdi Paşa'ya kişisel öfkelerini haykırmış ve hislerini ifade etmiştir. Oğuz'un ağzından idealin kişisel isteklerden ve hazdan önce geldiğini ifade eden şu cümleler bunun göstergesi niteliğindedir: “*yıllarca sevgimizi bu rüyaya bir hizmetçi diye kullandık*” (Adıvar, 2018: 116). Yine romanda *Yeni Turan* gençlerinin ve liderlerinin toplandığı mekânların tasvirinde eski - yeni karşıtlığı gündelik hayatın bir parçası olarak ifadesini bulur. Hamdi Paşa'nın yeğeni *Yeni Turan* oluşumunu yakından tanımak bir anlamda gazetede aleyhinde propaganda yapabilmek için katıldığı bir toplantıda mekânı tasvir ederken sadeliğine ve eski Türk evi görünümüne, okuma salonunun sadelikten kaynaklı etkileyici haline değinir. Oturma düzeninin eski Türk geleneğine uygun tasviri de alaturka-alafranga çatışması bağlamında okura yansır (Adıvar, 2018: 24). Bir başka gündelik hayatta mekân bağlamındaki eski-yeni çatışması yine Hamdi Paşa'nın Kaya'nın gelin geleceği evini düzenlerken Batı tarzı seçimlerde bulunmasına ve Kaya'nın bunlardan hiç etkilenmemesine değinildiği bölümdür (Adıvar, 2018: 67).

Halide Edib, *Turancılık/Türkçülük* ideali doğrultusunda inşa edilecek toplumu ütopyik olarak ele aldığı romanında sanatsal kaygıdan uzak tezini ortaya koymak için toplumsal yaşam içindeki gündelik hayat tasvirlerine de yer vererek bir anlamda *Yeni Turan* adı ile temsil ettiği İttihat ve Terakki'nin resmî ideolojisi olan Türkçülüğün halka doğru eylemi ile toplumsal yapıyı nasıl değiştirebileceğini okura millî kimlik, millî değerler ve kültür yoluyla vurgulamıştır. Aynı tutumu Türk Dünyası birlikteliği anlamında ele alan Müfide Ferid Tek'in *Aydemir* romanında da idealin sınırlarını genişleterek ‘Türk Dünyası Birliği’ adına görmek mümkündür. Aydemir romanında temas edilen siyasal ve sosyolojik meseleler, *Yeni Turan*'dan farklı olarak jeopolitik anlamda *Turan* kavramını karşılayan Türk Dünyası'na ilişkindir. Romanın kahramanı Demir Bey, İstanbullu, iyi eğitim görmüş ve çevresindeki Batılılaşma tesirindeki aydınlardan farklı olarak Türk millî kimliğinin yüceltilmesi idealini benimsemiştir. Beşerî ihtiyaçların idealine olan bağımlı zayıflatabileceği inancı nedeni ile kendisiyle gelmeye ikna edemediği ve başkasıyla evli olan Hazin'e karşı hisleri ile mücadele etmektedir. Hazin, Batı tarzı eğitim almış, Paris'te okumuş, salon hayatının içinde sosyalleşen ama bulunduğu sosyal çevreye aidiyetini ve kimliğini, Demir'in idealizmine duyduğu hayranlık nedeni ile sorgulayan kadın kahraman olarak tasvir edilmiştir. Kaya'dan daha farklı ve daha çok kişisel hisleri ön planda olan Hazin aldığı eğitim ve yaşadığı sosyal çevrenin tesirindedir. Toplumsal sorunlara ilgisi ve ideolojik bakış açısı itibarı ile Türk Dünyası Birliği konusunda Demir'den farklı olarak Anadolu'da Türklüğün yüceltilmesi ve halkın gündelik hayatı içinde yaşadığı ekonomik ve toplumsal sorunların eğitim yoluyla çözümlenmesi gereğine inanan Hazin, Demir'in Türk Dünyası Birliği için çalışmak yerine *Turan*'ın lideri olarak işaret edilen Anadolu için çalışması gerektiğini savunmaktadır. Demir, Türk Birliğini doğuracak milletin uyanışının Anado-

lu'dan başlayacağını ancak *İstanbul'un fikir sefaletini, Anadolu'nun duygu sefaletini* (Tek, 2002: 14) onarmanın yolunun eğitimden değil sermayeden geçtiğini iktisadî çözümlerin kalkınmayı ve toplumsal değişimi olumlu anlamda sağlamayı olanaklı kılacağını ifade eder. Bu toplumsal değişimin hür bir halk için zaman içinde gerçekleşmesinin olanaklı olacağını belirten Demir, Rusların asimilasyon politikaları nedeni ile Türk kimliğinin ve manevî değerlerinin, toplumsal belleği oluşturan birikimin gelecek nesillere aktarmama tehlikesini yaşayan Şimal ve Şark Türklerinin birleşerek kurtulmasının daha mühim olduğunu belirterek Çarlık Rusya'sının sistematik olarak Türkleri, Ruslaştırma politikasının en büyük destekçilerinin de yarı bilgin Rus muhipleri olduğunu ifade eder (Tek, 2002: 15).

Ayrıca Demir, Türkleri yükseltmenin bir başka yolunun da kültürel milliyetçilik olduğunu edebiyat, musiki ve sanatın her alanının Türk Birliği ortak çizgisinde yükselmenin toplumsal gelişmeyi sağlayacağını belirtir. *Yeni Turan*'dan farklı Aydemir'de sadece ırk olarak Türk olan toplumlarının yükselmesinin öncelikli olduğunu vurgu yapar. İnsaniyet fikrinin ve gereklerinin benimsenmesinin kalkınmaya çalışan ve diğer unsurların ihanetine uğramış bir toplum için öncelik olmadığını zamansız bir hakikatin toplumsal hayatta yeri olmadığını söyler. Meşrutiyet'in ilan edildiği süreçte iktisadî, düşünsel ve sosyal ilerlemenin Türklüğü yükseltmek yerine Batılılaşma ideolojisinin benimsenmesi ile sonuçlanması Demir Bey gibi Hazin'in babası Nedim Paşa'nın da sorguladığı bir konudur. Ancak Hazin ve kardeşi Nevin başta olmak üzere toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklerden ve kozmopolit düşüncelerin yaygınlaşmasından endişe duymamışlar; aldıkları eğitim nedeni ile kolayca uyum sağlamışlardır (Tek, 2002: 25). Romanda özellikle dönemin sosyokültürel ve ekonomik olarak üst tabakasının Fransız hayranlığı mizahî bir tutumla da eleştirilmiştir (Tek, 2002: 25). Demir, Meşrutiyet'in ilan edildiği ortamda Osmanlılık politikasına Türk milliyetçiliği görüşüne aykırı olduğu için muhalif olduğunu ve Türkçülük fikrinin Türkler için tek gerçek olduğunu belirtir. Azınlıkların kendi kimliğini kulüpleri, kiliseleri, cemiyetleri, mektepleri, lisanları, milliyetlerine olan düşkünlükleri ile yaşattıklarını, yabancılaşmış Türk aydınının Meşrutiyet koşulları içinde farkında olmadan kendi kimliğinden koparak neredeyse diğer milliyetlerin kimliklerini benimsediklerini vurgular (Tek, 2002: 30). Bir anlamda aydın tutumu nedeni ile kültürel belleğin yitimine eleştiri getirir. Meşrutiyetin sağladığı ifade özgürlüğü ve örgütlenme ortamının milliyetçilik tesirindeki azınlıkların kopuşunu hızlandıracağını vurgular. Demir, 'alkışladıkları fikri bir kere anlamak için çaba gösterebilirlerdi' diyerek halkın Meşrutiyet coşkusunu eleştirir (Tek, 2002: 25). Demir'in eleştirdiği bir başka konu kadının yabancılaşması ve gelenekten kopuşudur. Nevin ve Hazin, Batılı tarza giyinen kadınlardır ve konuşmaları sırasında çokça Fransızca kelime kullanmaktadırlar. Demir, 'kalın abadan bir maşlah ile kuzu derisinden bir kürk giyseniz size daha çok yakışır' (Tek, 2002: 38) dediği Hazin'e, Bizans'ın toplumsal ve kültürel yapısını şekillendirdiği İstanbul'da Türk milliyetçiliğinin kolayca cereyan edemeyeceğini söyler. Bir anlamda ekalliyete ait aktarılan kültürel belleğin Türk kültürünün ve kimliğinin inşasının önünde Meşrutiyetin sağladığı

ortam kadar engel teşkil ettiğine vurgudur. Hazin'e teklif ettiği İstanbul ocağı azalığının karşısında Hazin'in tereddüt etmesini de milliyet duygusundan yoksunluk olarak görür ve eleştirir. Kendisinde var olan Türk Birliği inancının da milliyet şuurunun da annesinden kaynaklandığı ifade eden Demir, ancak Türk millî şuuruna sahip kadınların kültürel kodlarını gelecek nesillere aktararak kimliklerini ve kültürlerini koruyabileceklerini vurgular. Demir'in Türk Birliği fikrini yaymak üzere Rusya egemenliğindeki *Turan* coğrafyasına yaptığı yolculuklarda fikrini gençlik içinde yaymaya çalıştığı ve gençleri Türk Birliği için örgütlemek üzere hareket ettiği ve toplumsal dayanışma ve Türk Birliği kardeşliği için sosyal dernekler kurarak buralarda çalışmayı teşvik ettiği ve kültürel zenginliği yaşatmak üzere ortak sözlü kültür ürünlerini kitap olarak bastırıldığı gibi detaylarla köy köy gezerek Türklük için tüm bireysel hayatından vazgeçmiş bir derviş olarak okura tasvir edilir. Hazin de Demir'e hisleri ile baş etmek için onun yolunda İstanbul'da faaliyet göstermeye başlamış gazeteler çıkarmış, seminerler vermiş ve kızları öğretmen olarak idealleri doğrultusunda yetiştirecek mektepler kurmuştur. Toplumsal hayatı Türklük üzerine inşa edecek Türk Dünyası Birliği idealine inanan milliyet ile millet sevdasını ruhunda hisseden öğretmenler yetiştirme fikrini Demir'e duyduğu sevginin bir ifadesi olarak görür. Türk Birliği için *Turan* coğrafyasında çalışan Demir, Ruslar kadar Türk varlığını tehdit eden Türk Dünyası Birliği için atılan her adımı Ruslara bildiren hainleri de eleştirmekte ve yol açtıkları toplumsal sorunları ifade etmektedir. Demir'e göre Ruslardan çok *Turan* yolunda Türklerin Türklere ihaneti Birliğin oluşmasındaki en büyük engeldir. Türk toplumunun asimilasyon politikaları ile ahlâken çöküşü ve Batılılaşma yanlısı aydınların Meşrutiyet ile millî birlik konusunda toplumun uğradığı hasarı görmezden gelerek bireysel çıkarlarını gözetken tutumlarını birbirine benzeterek eleştirmektedir (Tek, 2002: 93-110).

Sonuç

Aydemir romanı *Yeni Turan*'dan farklı olarak Türk Birliği idealini ve uzak coğrafyalarda esaret altında asimile olma tehdidi ile karşı karşıya olan Türklerin bağımsızlığını edinme, varlığını sürdürme mücadelesinde Osmanlı coğrafyasında yetişmiş aydının rolünü ve görevini anlatan ütöpik bir romandır. Bu anlamda Ziya Gökalp'ın sosyolojik olarak kültürel milliyetçilik esasına dayalı Türk Birliği anlamında tüm Türklerin iktisadî, ticarî, sosyal ve kültürel bağlarla birleşmesini öngören *Turan* ideali iki romanda Anadolu'da toplumsal değişme ve Türk Birliğinde toplumsal değişme olarak ele alınmaktadır. İki roman insanîyet fikrine bakışı ile de sosyolojik olarak ayrılır. *Aydemir* romanında ırka dayalı *Turan* söz konusu iken *Yeni Turan* romanında kültürel olarak *Turan* ideali ile Anadolu'nun iktisadi ve toplumsal olarak yeniden yapılandırılması vurgulanmaktadır. Millî uyanış ve birlik ile kimliğin gelecek nesillere aktarılması kaygısı toplumsal kalkınmada eğitim ve iktisadî teşebbüslerin gereği üzerine dönemin Türkçü aydınlarının bakış açılarını da ortaya koyması bakımından ele alınan romanlar önemlidir. Her iki romanda toplumcu aydınları yüceltirken bireyin ideali uğruna kişisel arzularından vazgeçmesi övülmektedir. Jeopolitik bir kavram olan *Turan*'a yüklenen an-

lam ve tanımı farklı perspektiflerden yorumlanması açısından da iki roman dikkate değerdir. Ayrıca kadın ve aydın kimliğinin toplumsal yapının şekillenmesi ve kültürel kodların aktarılması ekseninde örgütlenmenin sağlanması için erkeklerle dayanışma halinde eski Türk geleneğinin sosyal yapısına uygun hareket etmesi gereğine vurgu yapmaktadır.

KAYNAKLAR

- ADIVAR, Halide Edib (2018), *Mor Salkımlı Ev*, 23. Baskı, Can Yay., İstanbul.
- ADIVAR, Halide Edib (2018), *Yeni Turan*, 5. Baskı, Can Yay., İstanbul.
- ALVER, Köksal (2006), *Edebiyat Sosyolojisi*, 2. Baskı, Hece Yay., Ankara.
- ENGİNÜN, İnci (1978), *Halide Edib Adivar'ın Eserlerinde Doğu ve Batı Meselesi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- ENGİNÜN, İnci (2012), *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 1*, 7. Baskı, Dergâh Yay., İstanbul.
- Ömer Seyfettin (2016). *Bütün Nesirleri*, (Haz. Nazım Hikmet Polat), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- ÖZDOĞAN, Günay Göksu (2002) “Dünyada ve Türkiye’de Turancılık”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Milliyetçilik* (Haz. Tanıl Bora ve Diğerleri), İletişim Yay., İstanbul.
- TEK, Müfide Ferit (2002), *Aydemir*, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Ziya Gökalp (1976), *Kızılalma*, (Haz. Hikmet Tanyu), Kültür Bakanlığı, Ankara.